
Sociologie pro ekonomy (BKV_SOPE)

Struktura kurzu

- 1) **Úvod do sociologie** (sociologie jako věda o společnosti; důvody vzniku sociologie; vymezení, vztah k jiným vědám a praxi; sociální realita a způsoby jejího poznání; naturalismus, psychologismus a sociologismus; speciální sociologické disciplíny; základní paradigmaty sociologického myšlení; teorie konsensuální, konfliktní, interpretativní).
- 2) **Sociální jednání** (sociologie jako věda o společenských faktech - É. Durkheim; sociologie jako věda o sociálním jednání - M. Weber; kultura, enkulturace, akulturace; sociální subkultury a kontrakultury; sociální deviace; anomie; sociální kontrola; socializace jako univerzální nástroj sociální kontroly; problematika moci).
- 3) **Sociální organizace a struktura** (společnost strukturovaná a stratifikovaná; sociální struktura; sociální stratifikace; sociální status a jeho ukazatele; sociální a kulturní kapitál; sociální mobilita; problém rovnosti).
- 4) **Sociologický výzkum** (metody a techniky sociologického výzkumu; fáze sociologického výzkumu; sociometrie a sociotechnika).

„Normální“ věda

- Normální věda je tvořena výzkumem pevně zakotveným v 1 či více minulých vědeckých výdobytcích, které určitá vědecká komunita přijímá jako základ pro budoucí praxi, je to takový vědní obor, ve kterém komunita vědců přijímá shodné paradigma.
- Paradigmata jsou přijímané příklady aktuální vědecké praxe, příklady, které zahrnují zákony, teorii, aplikaci a instrumentaci. nebo také modely, ze kterých vyvěrá určitá koherentní tradice vědeckého výzkumu.
- Vědecká revoluce je práce mimo paradigma, zřídka se stává, že více a více pozorování je v rozporu s vědeckým paradigmátem – to vede k diskusi a může vzniknout nové paradigma, které je posléze přijato
- Věda je to, co za vědu považují vědci v daném oboru a to, co odpovídá paradigmatu (T. Kuhn)

Věda vs. zdravý rozum

- Věda je systematické a kontrolované rozšíření zdravého rozumu
 - Od tzv. „zdravého rozumu“ se liší tím, že
 - (1) používá konceptuální schémata (pojmy s jasně vymezeným obsahem),
 - (2) svá tvrzení se snaží systematicky a empiricky ověřovat,
 - (3) ctí aspekt kontroly (opakovatelnost pokusů, interpersonálna, pohyb v rámci pozorovatelných vlastností jevů),
 - (4) pátrá po vztazích vědomě a systematicky,
 - (5) odmítá metafyziku.
-

Co je to výzkum a jaké jsou jeho druhy?

- Výzkum jako jasně strukturovaný mnohastupňový proces, na jehož počátku stojí určitý problém, a na jehož konci výzkumník nabízí svoji jasně a detailně zdůvodněnou odpověď na tento problém – ať už konkrétní (podloženou daty), nebo obecnou (teorie)
- Druhy výzkumu podle jejich obecného účelu:
 - 1) Explorační (exploratorní) výzkum – snaha získat první poznatky, orientaci v oblasti, je to jakýsi před-výzkum;
 - 2) Deskriptivní výzkum – má pouze ambici popsat, neptá se proč a jak, ale pouze jestli;
 - 3) Explanační výzkum – usiluje nejen o popis, ale i o vysvětlení, hlubší pochopení příčin.

Hypotéza, operacionalizace a indikátor

Hypotéza je výrokem o existenci, frekvenci nebo intenzitě vztahu mezi dvěma jevy (nebo mezi jevem a jeho podmínkou či příčinou), který je vyvozený z teorie nebo z dostatečného množství empirických dat

- Hypotézy jsou ve vědě důležité proto, protože jsou pracovními nástroji teorie - jsou jejich převedením do formy, v níž mohou být tyto buď potvrzeny, anebo vyvráceny
- Před samotným výzkumem musí hypotéza ještě projít procesem operacionalizace

Operacionalizace je v podstatě procedurou překlady pojmů z teoretického do observačního jazyka. Operacionální definice jsou překlady teoretických pojmů do observačního jazyka. Operacionalizovat termín znamená najít jeho empirické krytí.

Indikátor reprezentuje studovaný fenomén, neboť (nejen) v sociálních vědách často pozorujeme a měříme nepřímo (teplota – rtuť na teploměru, věk – odpověď v dotazníku na věk). Vzdálenost mezi indikátorem a jevem může být velká – riziko zkreslení je pak značné

Co je to proměnná?

Proměnná je znak, který je jednak symbolickým vyjádřením vlastnosti a jednak svými hodnotami vyjadřuje vlastnosti a vztahy mezi hodnotami

- Proměnná je empiricky identifikovatelná dimenze pojmu nebo měřitelný pojem , který nabývá dvou nebo více hodnot pro různé jednotky nebo pro různá období

 - Musí splňovat tyto podmínky
 - 1) diskriminabilita (rozlišitelnost) – musí nabývat alespoň 2 hodnot
 - 2) úplnost – ke každému stavu vlastnosti existuje hodnota znaku
 - 3) jednoznačnost – dvě různé hodnoty nemohou odpovídat jednomu stavu vlastnosti
-

Typy proměnných

- **Závisle proměnná** je jev, který se výzkumník snaží objasnit, je to to, co bylo něčím zapříčiněno.
- **Nezávisle proměnná** je věc, která vysvětluje (částečně) závislou proměnnou. Je to důvod nebo příčina závislé proměnné.
- **Intervenující proměnná** je současně závislá i nezávislá. Jestli je proměnná závislá nebo nezávislá, to závisí na úseku reality, který zkoumáme.
- **Kauzální směr**: nezávislá proměnná → intervenující proměnná → závislá proměnná.

Základní typy vztahů mezi 2 proměnnými

- $X \rightarrow Y$ - X může ovlivnit Y ale ne naopak
- $X \leftarrow Y$ - Y může ovlivnit X ale ne naopak
- $X \rightleftarrows Y$ - X a Y se mohou ovlivňovat navzájem
- $X \leftrightarrow Y$ - X a Y mohou mít korelační vztah (neexistuje předpoklad, kdo koho ovlivňuje)

- V sociálních vědách pracujeme nejčastěji s komplexními systémy vztahů mezi mnoha proměnnými – ideálně se výzkum zaměří na jeden konkrétní přirozený (tj. navenek relativně uzavřený) systém, aby tuto komplexitu zohlednil

Logika zkreslení při analýze sociálních systémů

4 základní způsoby, jak NEZOHLEDNĚNÁ (tj. NEPOZOROVANÁ NEBO NEMĚŘITELNÁ) třetí proměnná může ovlivnit přípravu, průběh, výsledek či interpretaci výzkumu

- a) nepravá korelace
 - b) vývojová sekvence
 - c) chybějící střední člen
 - d) dvojí příčina
-

A) chybějící střední člen

- Když mezi nezávisle proměnnou X a závisle Y existuje ještě proměnná Z , která nebyla v analýze zahrnuta.
- Jak se to jeví: $X \rightarrow Y$. Jak to je: $X \rightarrow Z \rightarrow Y$.
- Příklad: Vzdělanější lidé volí pravici (interpretace: pravicoví voliči jsou více inteligentní)
- ALE: S rostoucím vzděláním obecně vzrůstá příjem, které následně více motivuje k preferenci pravicové politiky garantující nižšího zdanění)

B) falešná korelace

- Zkreslení, které vzniká tehdy, když třetí neanalyzovaná proměnná ovlivňuje nějak obě proměnné, které studujeme.
- Jak se to jeví: $X \rightarrow Y$. Jak to je: $X \leftarrow Z \rightarrow Y$.
- Příklad: Tam, kde je víc čápů, se také rodí více dětí (interpretace: čápi nosí děti).
- ALE: čápi žijí ve venkovských oblastech, kde je současně vyšší porodnost kvůli odlišnému způsobu života

C) vývojová sekvence

- Je to zkreslení, způsobené faktem, že proměnná X , která ovlivňuje Y , je určována předcházející, ale nepozorovanou proměnnou Z .
- Jak se to jeví: $X \rightarrow Y$. Jak to je: $Z \rightarrow X \rightarrow Y$.
- Příklad: mladí hráči násilných počítačových her často vraždí ve školách (interpretace: virtuální násilí vede k tomu skutečnému)
- ALE: Mladí hráči počítačových her často vyrůstají v nefunkčních nebo neúplných rodinách, nebo v takových podmínkách, které jsou primární příčinou jejich frustrace vybité na počítačích a pak i lidech

D) dvojí příčina

- Dvojí příčina znamená, že závislá proměnná Y má dvě příčiny, ale jenom jedna z nich byla zahrnuta do výzkumu.
- Jak se to jeví: $X \rightarrow Y$. Jak to je: $X \rightarrow Y \leftarrow Z$.
- Příklad: Volby mají vyšší účast tehdy, pokud je špatné počasí (interpretace: lidé nejdnou o víkendu na výlet, ale jsou k urnám)
- ALE: volby mají vyšší účast také proto, že jsou voliči velmi nespokojeni se stávající politickou situací.
- Rozdíl je v tom, že u falešné korelace jsou neanalyzovanou proměnnou ovlivňovány obě proměnné, X a také Y .

Základní fáze výzkumu

- Pre-empirická (před-zkušební) – výběr výzkumné oblasti (oblasti zájmu), z níž vzejde problém (literatura, zkušenosti atd.), z problému jsou pak formulovány výzkumné problémy a otázky, které stojí za výběrem technik pro sběr dat
 - Empirická (zkušební) - samotné provedení výzkumu: sběr dat, jejich analýza a konečné zodpovězení otázek položených v před-empirické fázi
 - Je „výzkum“ veřejného mínění skutečným výzkumem?
-

Základní vzorce výzkumu

- 1) **Kvantitativní**
- 2) **Kvalitativní**

Obecně se liší zejména v:

- obecných cílech,
 - logice postupu,
 - vztahu k sociální realitě,
 - míře redukce informací,
 - transformaci informací,
 - fázích výzkumu
 - technikách sběru dat,
 - technikách výběru zkoumaného vzorku.
-

Obecné cíle

- Cílem kvantitativního výzkumu je testování hypotéz, tj. ověření nebo vyvrácení výroku o vztahu dvou nebo více proměnných, odvozeného z existující teorie
 - Cílem kvalitativního výzkumu je vytváření nových hypotéz, nového porozumění nebo odkrytí významu málo známého jevu, případně vytváření teorie o něm
-

Logika postupu I.

- Kvantitativní výzkum od začátku pracuje s většími počty případů, ale ty jsou zákonitě méně podrobně analyzovány; je to vlastně testování hypotéz, je tedy spojen s dedukcí
 - Kvalitativní výzkum postupuje od detailně zpracovaného konkrétního případu (či několika takových případů), který potom generalizuje, je spojen s indukcí
-

Logika postupu II.

- Podstatou dedukce je položení základní myšlenky, hypotézy nebo několika hypotéz, které tvoří teorii a mají formu logického argumentu, který vede k vydedukování závěrů a ty jsou posléze testovány za pomoci sběru dat (experimentů, výzkumu)

teorie → hypotéza → data

- Podstatou induktivního postupu je pozorování, analýza získaných faktů, srovnání a klasifikace (zatím bez použití hypotéz), nalezení vztahů a pravidelností mezi fakty, vytvoření generalizujících výroků (hypotéz a teorií) a jejich podrobení dalšímu testování

data → hypotéza → teorie

Redukce informací I.

Během výzkumu dochází k různým redukčním informací:

- počtu pozorovaných proměnných
- počtu analyzovaných vztahů mezi nimi
- populace na vzorek
- časového kontinua na popis 1 nebo více časových bodů

Často případ zejména kvantitativního výzkumu, protože **kvalitativní výzkum má nejčastěji podobu dlouhodobého přímého pozorování vedeného v těsné blízkosti zkoumaného jevu**

Redukce informací II.

Pro **kvantitativní** výzkum jsou charakteristické:

- 1) Sběr a analýza omezeného rozsahu informací o velkém množství jedinců
 - 2) Menší počet pozorovaných proměnných i menší počet sledovaných vztahů mezi těmito proměnnými
 - 3) Zobecnění výsledků výzkumu na populaci je většinou velmi snadná a validita tohoto zobecnění je matematicky měřitelná
-

Redukce informací III.

Pro **kvalitativní** výzkum jsou charakteristické:

- 1) Sběr a analýza velkého množství informací o malém počtu jedinců
 - 2) Důraz na sledování spíše velkého množství proměnných na úkor silné redukce počtu sledovaných jedinců
 - 3) Zobecnění výsledků výzkumu na populaci je velmi obtížná, někdy nemožná
-

Transformace informací

- Kvantitativní výzkum vyžaduje **vysokou standardizaci** (tj. transformaci) informací, která výzkumu většinou zajišťuje **vysokou reliabilitu** (spolehlivost, schopnost opakovaně přinášet stejný výsledek za jinak stejných okolností) ale tato standardizace vede nutně k redukci informací o objektu studia a k následné **nižší validitě** (měříme skutečně to, co jsme zamýšleli měřit?)
- Kvalitativní výzkum využívá pouze slabou standardizaci výzkumu, proto má **nižší reliabilitu** ale naopak **vyšší validitu** (nevynucuje tolik konkrétní formu odpovědí)

Fáze výzkumu

Kvantitativní výzkum

- Teorie
 - Pracovní hypotézy
 - Konstrukce vzorku
 - Sběr dat
 - Analýza dat
- =>
- Otestované hypotézy, ověřená nebo zdokonalená teorie

Kvalitativní výzkum

- Sociální problém, námět výzkumu
 - Terénní výzkum (souběžné a průběžné vytváření vzorku, sběr dat, jejich analýza a interpretace)
- =>
- Nové hypotézy či teorie

Techniky sběru dat

Kvantitativní výzkum

- Dotazník
- Strukturovaný rozhovor
- Obsahová analýza médií či jiných veřejných zdrojů

Kvalitativní výzkum

- Zúčastněné pozorování
 - Nestandardizovaný hloubkový rozhovor
 - Analýza osobních dokumentů či jiných textů
-

Výběr zkoumaného vzorku (kvantitativní výzkum) I.

- **Základní vs. výběrový soubor** - základní soubor je soubor, o němž předpokládáme, že jsou pro něj naše závěry platné, a výběrový soubor (*vzorek*) je pak skupina jednotek, které skutečně pozorujeme
- Princip **náhodného výběru** spočívá v tom, že každý element populace má stejnou pravděpodobnost dostat se do vzorku. Optimální je to, že takový výběr vyváženě reprezentuje jak známé, tak i neznámé vlastnosti populace
- **Statistika** je souhrnný popis daných proměnných ve vzorku, **parametr** je souhrnný popis daných proměnných v populaci

Výběr zkoumaného vzorku (kvantitativní výzkum) II.

- **Konkrétní formy náhodného výběru jednotek:** prostý náhodný výběr, náhodný stratifikovaný výběr, vícestupňový náhodný výběr (ve vícestupňovém výběru probíhá primární i sekundární výběr náhodně – vybíráme náhodné jedince z náhodně vybraných skupin; ve stratifikovaném výzkumu je populace nejdříve záměrně rozdělena do homogenních skupin podle nějakého kritéria a až poté jsou z těchto skupin náhodně vybírání jedinci)
- S rostoucí velikostí vzorku se rozdíl mezi strukturou vzorku a reálnou strukturou populace snižuje
- **Kvótní výběr** není náhodný: jde o vědomou snahu výzkumníka složit vzorek tak, aby odpovídal rozložení vlastností v populaci (výzkumník tedy tyto vlastnosti musí znát)
- **Nahodilé výběry** rovněž NEJSOU náhodné - výzkumník při nich nezajišťuje reprezentativnost vzorku - např. pouze zastavuje lidi v poledne na náměstí, čímž jsou nadměrně reprezentováni úředníci (jdou na oběd), turisté a studenti na úkor ostatních obyvatel

Výběr zkoumaného vzorku (kvalitativní výzkum)

Různé principy výběru:

- Maximální variace
 - Homogenita
 - Kritický případ
 - Teoretické východisko
 - „Sněhová koule“
 - Extrémní případ
 - Typický případ
-

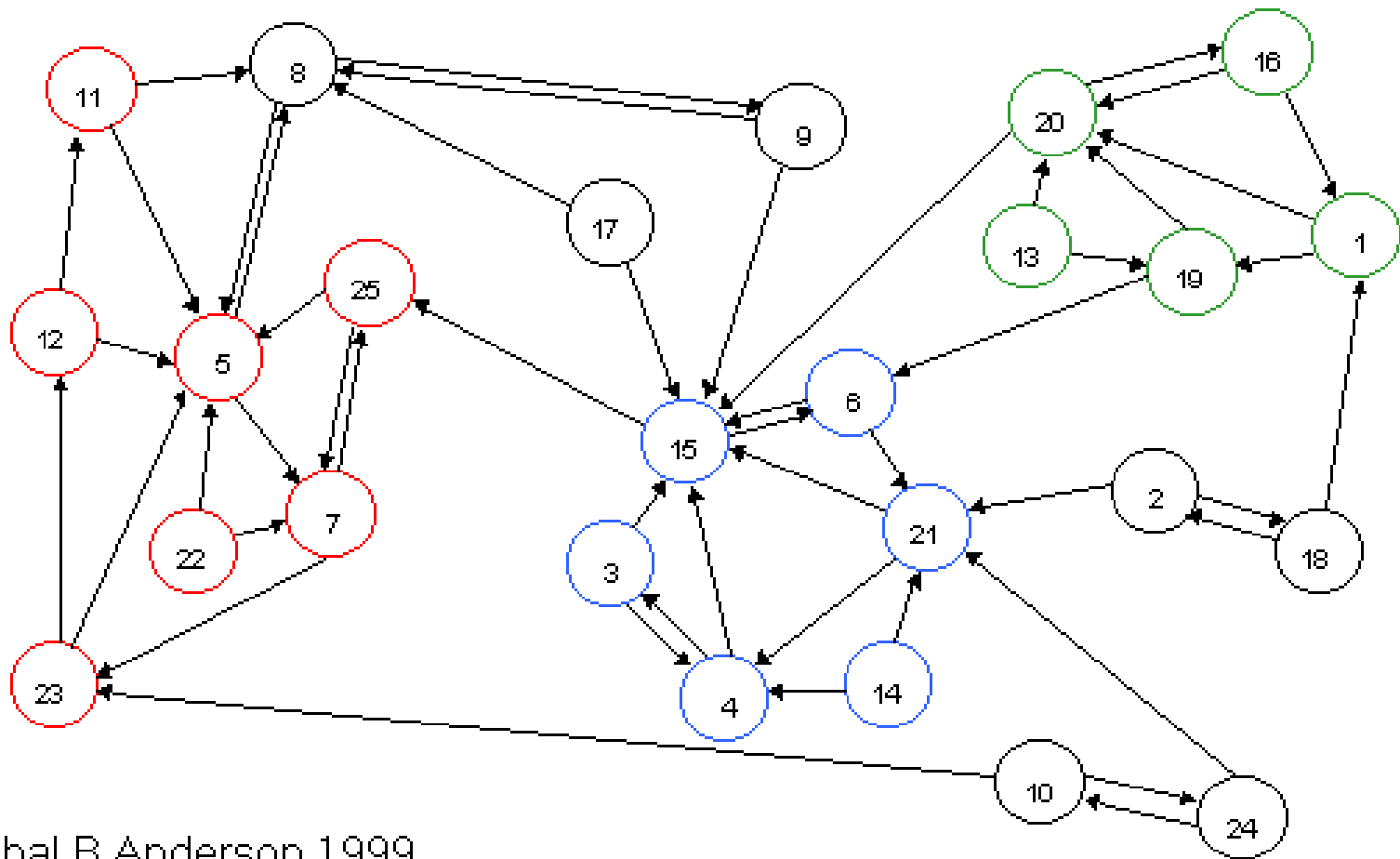
Sociometrie a sociogram

Identifikace

- Pozice ve skupině
- Vazeb ve skupině nebo organizaci
- Síly a směru těchto vazeb
- Neformálních vůdců
- Toků informací
- Vztahů důvěry

Grafické znázornění > sociogram

Příklad sociogramu

Marshall B Anderson 1999